

## Portret van een onbekende man

Toegeschreven aan Jan de Bray (ca.1627-1697)

Rijksmuseum Twenthe  
Enschede

Ca. 1655. Olieverf op doek, 73,5 x 63,5 cm

Herkomst: particuliere collectie, via kunsthandel Hoogsteder & Hoogsteder, Den Haag



Het is niet ongebruikelijk dat conservatoren van een museum gezamenlijk een bezoek brengen aan een kunstbeurs, een galerie of een kunsthandel om het aanbod kritisch te bekijken, in de hoop op verrassingen en misschien zelfs een aanwinst. Zo liepen twee conservatoren van het Rijksmuseum Twenthe enige tijd geleden door het fraaie pand van kunsthandel Hoogsteder & Hoogsteder in Den Haag om enkele schilderijen uit de 18de en vroege 19de eeuw te zien. Met de relatieve rust was het snel gedaan toen ons oog viel op een kunstwerk van een heel andere orde: het aan Jan de Bray toegeschreven *Portret van een onbekende man*. Een buitengewoon fraai geschilderd portret van een man met een intrigerende gelaatsuitdrukking die vriendelijkheid en scherpzinnigheid combineert. Onze fascinatie was blijvend. Omdat met dit schilderij, afkomstig uit particulier bezit, een nieuw aspect uit de geschiedenis van de portretschilderkunst aan de collectie kon worden toegevoegd, werd voorgesteld het schilderij voor het Rijksmuseum Twenthe te verwerven. Dankzij de gewaardeerde steun van de Vereniging Rembrandt, die eveneens overtuigd was van de grote kwaliteit van het schilderij, is dit gelukt.



#### COLLECTIE

Vanzelfsprekend wordt iedere museale aankoop getoetst op inpasbaarheid in de verzameling. Het Rijksmuseum Twenthe presenteert in zijn vaste opstelling kunstwerken van de middeleeuwen tot nu. Er worden voorwerpen getoond die kenmerkend zijn voor een periode, stroming, school of kunstenaar. Veel hiervan zijn van een kwalitatief hoog gehalte. Natuurlijk zijn er lacunes, ook in de collectie schilderkunst. Zo bezit het museum alleen dankzij enkele belangrijke bruiklenen maniëristische en classicistische figuurstukken. Het acquisitiebeleid van het Rijksmuseum Twenthe blijft er overigens op gericht om wezenlijke lacunes in het eigen bezit via aankopen te vullen.

Zowel in de vaste opstelling als in het tentoonstellingsbeleid wordt bijzondere aandacht geschonken aan kunst uit de 18de eeuw en aan hedendaagse kunst. Tegelijkertijd streeft het museum ernaar de ontwikkeling van bepaalde thema's door de collectie heen duidelijk te maken. Dit geldt bijvoorbeeld voor de evolutie van de portretkunst van de 16de tot en met de vroege 19de eeuw. Wie door de min of meer chronologisch geordende zalen met oude kunst loopt, komt portretten tegen van gerenommeerde kunstenaars als Joos van Cleve (ca. 1464-1540), Cornelius Jonson van Ceulen (1593-1661/1662), Johannes Cornelisz. Verspronck (1597-1662), Adriaan Hanneman (1604-1671), Tibout Regters (1710-1768) en Jan Willem Pieneman (1779-1853).

#### JAN DE BRAY

De Haarlemse schilder Jan de Bray (ca. 1627-1697) – de naam wordt ook wel geschreven als De Braij – was afkomstig uit een kunstenaarsgezin. Hij was de oudste zoon van de historieschilder, architect en dichter Salomon de Bray (1597-1664) die hem waarschijnlijk heeft opgeleid. Zijn moeder Anna Westerbaen behoorde tot een Haagse schildersfamilie; zij stierf in 1663 tijdens de grote pestepidemie in Haarlem. Jans broer Joseph (?-1664) was gespecialiseerd in visstillevens en ook zijn broer Dirck (ca. 1635-1694) was kunstenaar. Van zijn ouders maakte Jan de Bray het prachtige dubbelportret dat zich nu in de collectie van Joseph F. McCrindle in Amerika bevindt.

De Bray's vroegst bekende schilderij is van 1651. Hij moet, gezien zijn vele opdrachten, al snel succes hebben gehad in een tijd waarin coryfeeën als Frans Hals (1582/3-1666) en Johannes Verspronck nog actief waren. In de periode 1667-1685 was Jan de Bray herhaaldelijk bestuurslid van het Haarlemse Sint Lucasgilde, onder meer als deken, zodat hij in die tijd in hoog aanzien moet hebben



Portret van Hendrick Martensz. Sorgh (1611-1670)  
Rembrandt, 1647. Olieverf op paneel, 74 x 67 cm.  
PARTICULIERE COLLECTIE, LONDEN

gestaan. Zijn persoonlijk leven verliep weinig gelukkig. In 1668 trouwde hij met Maria van Hees, die een jaar later stierf. De Bray hertrouwde in 1672 met Margaretha de Meyer, maar ook zij ontviel hem al na een jaar. Het huwelijk met Victoria Stalpert van der Wielen, gesloten in 1678, duurde slechts twee jaar,

opnieuw door het overlijden van de echtgenote. Uit dit huwelijk werd een zoon geboren, Johan Lucas, over wie verder niets bekend is. Zakelijk ging het De Bray in de loop van de jaren tachtig steeds slechter, totdat hij in 1689 bankroet raakte. Zijn drie huizen en zijn schilderijen werden openbaar verkocht. Van 1692 tot zijn dood woonde hij in Amsterdam. Hij werd in 1697 in Haarlem begraven.

De Bray was een veelzijdig kunstenaar. Hij wordt als historieschilder met Caesar van Everdingen (ca.1617-1678) gerekend tot de belangrijkste Haarlemse classicisten. In de tentoonstelling *Hollands classicisme in de zeventiende-eeuwse schilderkunst* (Rotterdam en Frankfurt, 1999-2000) was hij goed vertegenwoordigd met diverse mythologische scènes en bijbeltaferelen. Dat hij net als zijn vader belangstelling voor architectuur had, blijkt uit zijn ontwerpen voor de kerk van de Verenigde Doopsgezinde Gemeente te Haarlem (1682). Zijn brede interessegebied blijkt ook uit zijn voorstel aan de Amsterdamse burgemeesters voor het bouwen van een zoetwaterbekken bij de Amstel (1688).

Als portrettist begon Jan de Bray omstreeks 1650 met het schilderen van enkele figuren, maar al snel kreeg hij ook opdrachten voor groepsportretten. Sommige voorstellingen doen wat stijf aan, maar de meeste – zoals het informele portret uit 1663 van de Haarlemse drukker Abraham Casteleyn en zijn vrouw Margarieta van Bancken in het Rijksmuseum Amsterdam – zijn zeer aantrekkelijk. De Bray groeide uit tot de belangrijkste Haarlemse portretschilder van de generatie na Frans Hals en zijn werk is in de loop der tijd verspreid geraakt over diverse belangrijke nationale en internationale museumcollecties.

#### HET PORTRET

Het portret in Enschede betreft een toeschrijving; het is niet gesigneerd. Stilistisch gezien past het zo goed in het werk van De Bray, dat niet onmiddellijk aan een andere kunstenaar hoeft te worden gedacht. Wie de geportretteerde man is, is onbekend. Hopelijk zal nader onderzoek leiden tot identificatie van en nadere gegevens over deze

intrigerende figuur. Hoewel het schilderij niet is gedateerd, is het op grond van de kleding (bijvoorbeeld door de met behulp van een koord met kwastjes, zogenoemde akers, gesloten witte linnen kraag) te dateren tussen 1650 en 1660, dus uit De Bray's vroege periode als portrettist. Het stuk demonstreert in al zijn eenvoud de kwaliteit en het karakter van de Haarlemse portretschilderkunst uit deze bloeiperiode. Het toont de combinatie van een zekere strakheid en een egale belichting met een losheid van toets die De Bray eigen was en waarin zijn aanpak verschilde van die van bijvoorbeeld Verspronck en Hals. Op ingenieuze wijze is binnen de driehoeksvorm diepte gesuggereerd door de houding van de armen, waarbij de hand een duidelijk accent vormt. Gezicht en hand steken levendig af tegen de grijze achtergrond en de overwegend zwarte kleding. Terecht werd in *The Hoogsteder Journal* opgemerkt dat een vergelijkbare houding voorkomt in twee kort hiervoor geschilderde werken: het *Portret van Hendrick Maertensz. Sorgh* van Rembrandt (1647) en het alleen van een gravure bekende portret van René Descartes uit 1649 door Frans Hals.

Het *Portret van een onbekende man* is ook landelijk gezien een aanwinst. Niet alleen is het schilderij van hoge kwaliteit, er zijn in Nederlandse musea vrijwel geen vergelijkbare portretten van dit type van Jan de Bray aanwezig. Het *Portret van een jongen* (1654) in het Mauritshuis in Den Haag is alleen al door het onderwerp van een geheel ander karakter. Het late *Portret van Joannes de Groot (1640-1692)* (1692) in Museum Catharijneconvent te Utrecht toont de geportretteerde niet ten halve lijve. Groepsportretten van Jan de Bray zijn over het algemeen beter vertegenwoordigd, bijvoorbeeld in het Amsterdamse Rijksmuseum en het Frans Halsmuseum te Haarlem.

Het aan De Bray toegeschreven portret heeft inmiddels een prominente plaats gekregen in de vaste opstelling van het Rijksmuseum Twenthe. Het schilderij kan op zaal direct worden vergeleken met enkele andere 17de-eeuwse portretten van betekenis, zoals die van Jasper Schade en zijn vrouw door Cornelius Jonson van Ceulen en de portretten van een onbekend echtpaar door Verspronck uit 1640-1641. Het *Portret van een onbekende man* is derhalve een wezenlijke en 'natuurlijke' verrijking van de museumcollectie. Dat veel bezoekers langer bij dit portret blijven staan omdat zij worden geïntrigeerd door de gelaatstreken van deze Haarlemmer geeft deze aanwinst extra cachet.

Paul Knolle

Portret van de ouders van Jan de Bray  
Jan de Bray, ca. 1663-1664. Olieverf op doek, 97,5 x 64,5 cm.  
COLLECTIE JOSEPH F. MCCRINDLE (promised gift to the National Gallery of Art, Washington DC)

#### literatuur

Albert Blankert, Nathalie Dufais, Arie Jan Gelderblom, e.a., *Hollands classicisme in de zeventiende eeuwse schilderkunst*, tent. cat. Rotterdam (Museum Boijmans Van Beuningen) en Frankfurt am Main (Städtisches Kunstinstitut) 1999-2000

J. Dijkstra, P.P.W.M. Dirkse, A.E.A.M. Smits, *De schilderijen van Museum Catharijneconvent*, Utrecht/Zwolle 2002

'Portretten rond Rembrandt voor het voetlicht', *The Hoogsteder Journal*, september 1999, pp. 18-27, vooral pp. 20-21

J.W. von Moltke, 'Jan de Bray', *Marburger Jahrbuch für Kunstwissenschaft* 11-12 (1938-39), pp. 421-523